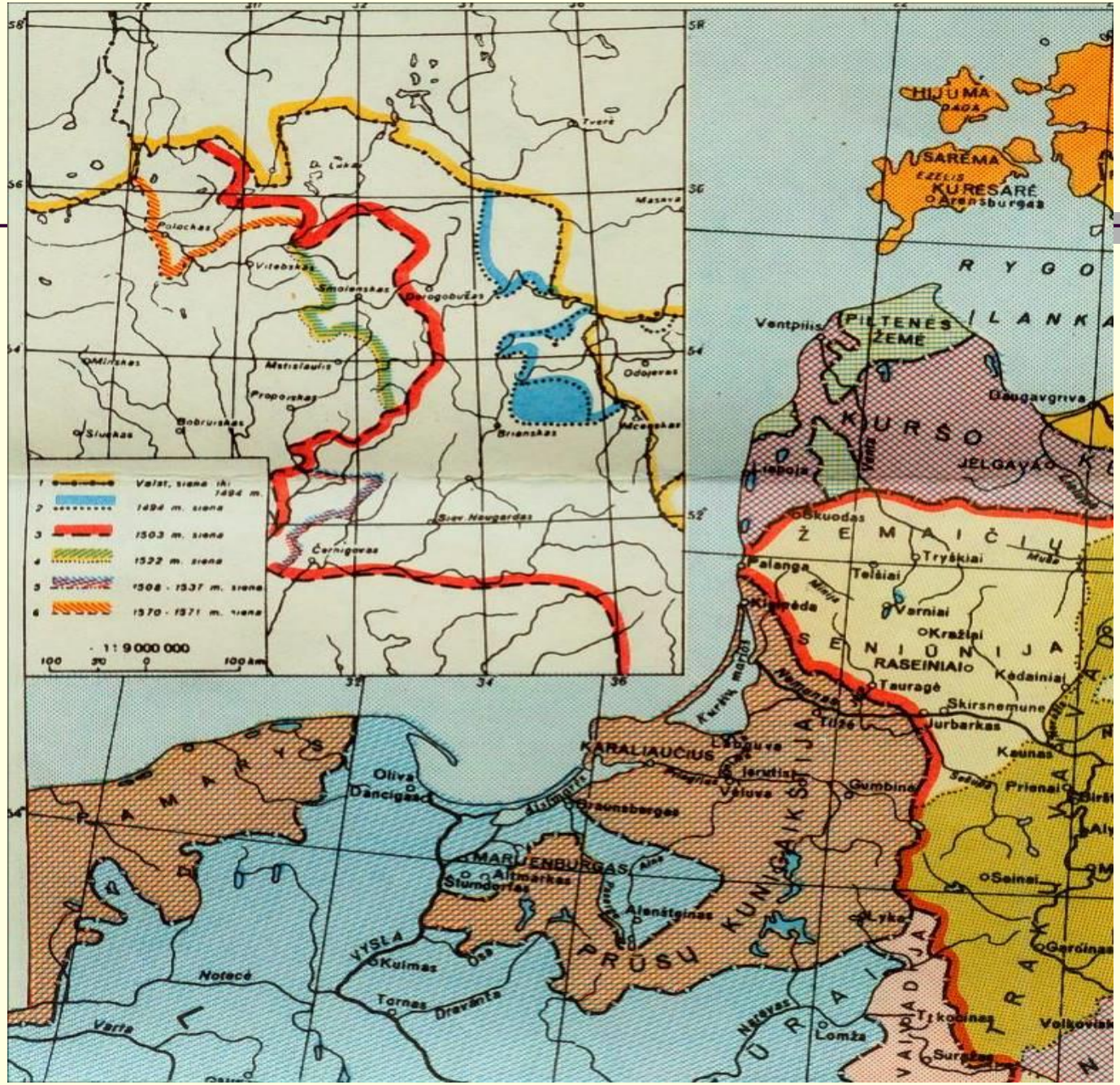
HIJUMA
SAREMA
KURESARE
RYGO
ILANKA
PIETENES ŽEMĖ
KURSO
JELGAVA
ŽEMAIČIU
SENIŪNIJA
RASEINIAI
KARALIAUČIUS
PRUSU KUNIGAIKŠTYSTĖ
MARIJENBURGAS
VYSLA
Notecė
Varta
Oliva
Danciga
Braunsberga
Elbingas
Kaunas
Prienai
Seinai
Lyka
Tykocinas
Lomža
Suraž
Volkovisk
Vilnius
Trakai
Kernavė
Gumbinė
Jurbarkas
Skirsnemunė
Tauragė
Kėdainiai
Varniai
Kražiai
Telšiai
Tryškiai
Palanga
Kretinga
Šiauliai
Ventpilis
Jelgava
Daugavgriva
Liepoja
Minskas
Mstislavlis
Propoiskas
Bobruiskas
Slutskas
Vitebskas
Smolenskas
Polockas
Orša
Mogilevas
Odojevas
Briansk
Kijevas
Černigovas
Kiev Naugardas
Trotė
Masava
1 Valst. siena iki 1494 m.
2 1494 m. siena
3 1503 m. siena
4 1522 m. siena
5 1508 - 1537 m. siena
6 1570 - 1571 m. siena
1 : 9 000 000
100 50 0 100 km

Lietuvos etnografinis regionas – Mažoji Lietuva

Mažoji Lietuva – istorinė baltų žemių sritis tarp Priegliaus (Kaliningrado sritis) ir Nemuno žemupio XIII XIV a. užkariauta Kryžiuočių ordino.

Baltų gentys – kuršiai, skalviai, nadruviai, prūsai, jotvingiai – buvo giminingos lietuviams pagal savo papročius, tradicijas, kalbą, gyvenimo būdą ir darbą.

Kaip savitas etnokultūrinis regionas Mažoji Lietuva susiformavo XVI a. po 1525 m. Kryžiuočių ordino žlugimo ir LDK iškilimo.

Lietuvišką branduolį sudarė Klaipėdos, Tilžės, Ragainės, Įsruties ir Labguvos apskritys.

Dabartinė Lietuvos vakarinė ir RTFSR Kaliningrado srities šiaurinė dalis.

Po Žalgirio mūšio, 1410 m., sutriuškinus ordiną 1422 metais buvo sudaryta Melno taikos sutartis, pagal kurią:

- galutinai atsisakyta Žemaitijos ir Užnemunės;
- Ordinas sutiko, kad Lietuvos DK priklausytų nedidelis pajūrio ruožas tarp Palangos (nuo Nemirsetos) iki Šventosios;
- Ordinui atiteko Klaipėda ir Nemuno žiotys;
- nustatyta Mažosios Lietuvos siena, gyvavusi 500 metų; Ilgiausiai Europoje išlikusi nepaliesta siena;
- sienos ribos nustatytos ties Kretingale, Dovilais, Bajorais, Inkakliais, Kuliešais, Katyčiais, Lauksargiais, Smalininkais, Užnemune, Sudargu, Kybartais, Kudirkos Naumiesčiu.

Gyventojai

XIII-XIV a. Mažosios Lietuvos teritorijoje gyveno apie 450000 lietuvininkų. Iki didžiosios kolonizacijos XVIII a. pradžioje vokiečiai sudarė tik apie 15 procentų Klaipėdos, t.y. dešiniajame Nemuno žemupio krašte, ir apie 50 procentų buvusiame prūsiškame krašte. Po 1709-1711 m. maro per didžiąją kolonizaciją, prūsai, kaip tauta, visai sunyko, daugelis suvokietėjo, kiti pasitraukė į daugiau lietuvišką kraštą (bartai ir kt.). Ten lietuvių beliko tik apie 20 procentų, Klaipėdos krašte – apie 50 procentų.

95 procentai lietuvininkų gyveno kaime, buvo žemdirbiai, lažininkai, žvejai. Riteriai tapo dvarininkais, žemvaldžiais, karčemininkais, amatininkais, pirkliais, valdininkais.

Jie gyveno miestuose ir miesteliuose. Lietuviams buvo uždrausta verstis amatais ir gyventi miestuose.

Lietuvių raštijos pradžia

Lietuvių raštijos kūrimąsi XVI a. lėmė:

- Siekimas platinti liuteronybę krašto gyventojų kalbomis;
- Valdovo Albrechto suinteresuotumas įtvirtinti savo dinastiją ir daryti poveikį Didžiosios Lietuvos lietuviams;
- Lietuvių kalba kaip bendravimo su Dievu (Biblija) XVI a. pradžioje tapo lietuvių, prūsų, sūduvių, skalvių, kuršių, tapusių lietuvininkais, bendrine kalba.

- Pirmąją lietuvišką knygą „Katekizmas“ parašė M. Mažvydas 1547 m. Karaliaučiuje. Autorius ją skyrė visai lietuvių tautai, t. y. abiejų kraštų lietuviams;
- Mažojoje Lietuvoje išleista pirmoji lietuvių kalbos gramatika (D. Kleinas) 1653 m.;
- J. Bretkūnas išleido lietuvių kalba pamokslų rinkinį – Postilė;
- K. Donelaitis XVIII a. pirmasis lietuvių kalba sukūrė pasaulietinį grožinės literatūros kūrinį „Metai“;
- L. Rėza XIX a. pradžioje išleido K. Donelaičio poemą „Metai“;
- Leidžiamos maldaknygės, maldynai.

Garsūs rašytojai gimę, gyvenę ir kūrę Mažojoje Lietuvoje: K. Donelaitis, S. Dachas, I. Simonaitytė, H. Zudermanas, J. Bobrovskis, F. Bajoraitis, Vydūnas ir kt.

Mažosios Lietuvos miestai ir miesteliai: Klaipėda (Memelis), Nida, Šilutė (Haydekrug), Priekulė, Rusnė, Pagėgiai, Vilkyškiai, Tilžė (Sovetskas), Ragainė (Nemanas), Smalininkai.

Gyvenvietės – Juodkrantė, Kintai, Dreverna, Ventės ragas, Panemunė, Viešvilė ir kt.

Lietuvių vokietinimas XIX a.

- 1871 m. Prūsijai nugalėjus Prancūziją, vokiečių žemės sujungiamos į Vokietijos imperiją;
- Imperijoje buvo paskelbta vienintele viešpataujančia kalba – vokiečių kalba;
- Vokiečių žemių suvienytojas Otto von Bismarkas skelbia tautinės politikos koncepciją: 1 valstybė; 1 tauta; 1 kalba;
- Pradžioje plito dvikalbystė, palaipsniui buvo pereinama prie vienos – vokiečių – kalbos;
- Valdžios įstaigose, mokyklose, teismuose, kultūros ir kitose viešo gyvenimo srityse įvesta viena vokiečių kalba;
- Gimtoji kalba išliko tik namuose, buityje ir bažnyčioje;
- XX a. pradžioje lietuviškai kalbėjo jau tik apie 20 procentų gyventojų.

Tautinis sąjūdis Mažojoje Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje

- Mažojoje Lietuvoje XIX a. pabaigoje pradeda kurtis lietuviškos draugijos ir organizacijos, kurios padėtų išlaikyti lietuvybę: Birutės draugija, Tilžės lietuvių giedotojų draugija, Gumbinės lietuvių draugija Sandora, Tilžės lietuvių klubas ir kt.;
- organizuojamos Joninių šventės ant Rambyno kalno;
- Žymiausi Mažosios Lietuvos veikėjai įsitraukę į tautinį sąjūdį: M. Jankus, Vydūnas, J. Smalakys, J. Mikšas, D. Zaunius, vėliau I. Simonaitytė ir kt.

Švietimas, mokyklos Mažojoje Lietuvoje

- XVIII a., 1736 m., jau buvo išleistos švietimo pertvarkos įstatymas, kuris paskelbė visuotinį privalomą 7-14 metų berniukų ir mergaičių mokymą;
- Lietuvių gyventoje teritorijoje (Klaipėdos, Tilžės, Ragainės, Įsruties apskrityse) atidarytos naujos 275 mokyklos, beveik kiekviename didesniame kaime. XVIII a. pabaigoje buvo 411 mokyklų;
- Mokykla yra valstybė įstaiga, nuo 1736 m. įsitvirtino liaudies mokykla, kurioje buvo mokoma skaitymo, rašymo, piešimo, giedojimo, geografijos, religijos. Tačiau buvo ribojamas lietuvių kalbos mokymas. Buvo vien lietuviškų, mišrių ir vien vokiškų mokyklų;
- Lietuvių mokymui naudojamos M. Mažvydo, Bretkūno, Kleino, Kuršaičio ir kt. elementoriai, gramatikos, skaitymo knygelės.

Ūkio vystymas Mažojoje Lietuvoje

- Įsibrovus Kryžiuočių ordinui, prie ordino pilių statyti: vandens malūnai, kepyklos kalvės, plytinės, kūrėsi amatininkų gildijos;
- Per Karaliaučiaus ir Memelio uostus vyko prekyba (daugiausia žaliavų) iš LDK į Vakarų Europą; klestėjo alaus daryklos, laivų ir valčių statyklos, gintaro gavyba, akmenskaldyba;
- Po reformacijos kūrėsi spaustuvės, knygrišyklos, iš LDK atvežtų žaliavų (medienos apdirbimas, linų verpyklos);

- Suvienijus Vokietiją XIX a. pabaigoje sparčiai vystėsi metalo apdirbimas, celiuliozės pramonė, medžio apdirbimas, pieninių, sūrinių steigiamas (Šilutėje baldų, durpių fabrikai, sūrių gamykla, vėliau ir spirito gamykla);
- Veikė daugybė amatų įmonių – daugiausiai buvo maisto, tabako, siuvimo, muilo, statybos, odos apdirbimo ir kitokios gamybos ir apdirbimo bei paslaugų teikimo nedidelės įmonės;
- Pramonė buvo žymiai geriau išvystyta negu buvusioje LDK, vėliau Rusijos imperijoje.

Sausumos keliai

- Jau XIII a. Baltijos pajūriu, per Kuršių Neriją ėjo svarbus kelias, jungęs Prūsiją su Ryga. Juo iš Karaliaučiaus į Klaipėdą, o iš čia Kuršą keliaudavo kryžiuočių riteriai. Iki XIX a. pradžios buvo svarbus pašto kelias;
- 1833 m. nutiestas plentas iš Karaliaučiaus pro Tilžę, Lauksargius į Rygą ir Sankt Peterburgą. Jį statė net 4000 žemkasių; jis tapo svarbiu pašto keliu, pakeitusiu kelią per Kuršių Neriją;

- 1853 m. nutiestas plentas Tilžė-Šilutė-Priekulė-Klaipėda. Prie šio kelio augo ir kūrėsi naujos gyvenvietės. Atskira atšaka Šilutė-Rusnė;
- Keliai buvo grindžiami skaldytais bei tašytais akmenimis, XX a. pradžioje – asfaltuojami;
- Mažojoje Lietuvoje kelių tinklas buvo žymiai geriau išplėtotas ir tankesnis nei Rusijos valdytoje Didžiojoje Lietuvoje. 1928 m.
- Klaipėdos krašte buvo apie 500 km plentų, o Didžiojoje Lietuvoje atitinkamoje teritorijoje kelis kartus mažiau.

Vandens keliai ir geležinkeliai

- Jau nuo XIII a. vandens keliais (Nemunu, Priegliumi, Kuršių mariomis) pelkininkai, pievininkai į Tilžę, Klaipėdą ir Karaliaučių gabendavo bulves, daržoves, žuvį, šieną į dideles prekyvietes;
- Iki geležinkelių tinklo išplėtojimo, XIX a. vidurio, vandens keliais buvo plukdomi pagrindiniai kroviniai (mediena);
- Jau nuo XVII a. pradėta kasti kanalus, jungiančius upes su mariomis. Iškasti kanalai Deimė – Nemunas, Deimė – Gilija, Prieglius – Deimė. Rengiami pylimai, tiesinamos upių vagos;

- 1873 m. iškastas 28 km ilgio Klaipėdos kanalas, kuriuo buvo galima nuplaukti iš Nemuno-Atmata, Minija, toliau kanalu į Klaipėdą. Jį statė ir prancūzų belaisviai. Ištiesinta tada ir Šyšos vaga;
- Iki 1944 m. Rytprūsiuose buvo nutiesta 2000 km geležinkelių. Jų tinklas 2 kartus didesnis negu Didžiojoje Lietuvoje. Platieji buvo valstybiniai. Dar buvo 300 km siaurųjų geležinkelių, kurie buvo privatūs;
- 1873 m. nutiestas Klaipėdos (per Šilutę), Tilžės, Karaliaučiaus geležinkelis. Siaurieji – Tilžė-Pagėgiai-Smalininkai, Klaipėda-Dovilai-Pėžaičiai, Šilutė-Kuliešai. Tilžės ir Gumbinės apskrityse siaurieji geležinkeliai jungė beveik visus miestelius.

Klaipėda – Prūsijos sostinė

- 1806 m. Napoleonas užkariauja beveik visą Prūsiją (išskyrus labiausiai nutolusią teritoriją nuo Nemuno iki Klaipėdos);
- 1807-1808 m. Prūsijos vyriausybė ir karalius Frydrichas Vilhelmas III su karaliene Auguste Luizė persikelia į Klaipėdą;
- Klaipėda vienerius metus tampa Prūsijos sostine;
- 1808 m. Prūsijoje buvo panaikinta baudžiava;
- 1808 m. vasarą karalienė Luizė su vyru karaliumi Vilhelmu III vyko per Šilutę ir 4 savaites gyveno Piktupėnuose bei Tilžėje dalyvavo sudarant taiką tarp Prancūzijos imperatoriaus Napoleono, Rusijos imperatoriaus Aleksandro I ir Prūsijos karaliaus Vilhelmo III;

- Karalienė Luizė išaugino 9 vaikus;
- Lietuviai ją pamėgo dėl jos malonaus būdo ir bendravimo su paprastais žmonėmis;
- Lankėsi Katyčiuose, dovanojo bažnyčiai varpą;
- 1907 m. modernus tiltas per Nemuną ties Tilže pavadintas Luizės vardu;
- Klaipėdos dramos teatras pastatė spektaklį pagal A. Juozaičio dramą „Luizė“.

Šilutė (Heydekrug)

- Mažosios Lietuvos urbanistinio paveldo miestas Šilutė (Heydekrug);
- Miesto pradžia laikoma 1511 m., kai Klaipėdos komtūras išdavė privilegiją Georgui Talatui laikyti karčemą šile, todėl ir gyvenvietė vadinosi Šilokarčema;
- Nuo XVI a. šią vietą garsino dideli turgūs, nors kelis šimtus metų Klaipėdos ir Tilžės miestų pirkliai skundėsi karaliui, norėdami uždaryti turgavietę;
- Šilutės miestą sudaro trys senosios Šilokarčemos, Žibų ir Verdainės gyvenvietės, sujungtos tik 1910 m., nors miesto teises Šilutė gavo tik 1941 m.;

- Nuo 1722 m. Šilutė tampa valsčiumi, atvyko daugiau vokiečių kolonistų, atidaryta pašto stotis, veikė muitinė, įsteigiamas valstybės dvaras, Verdainėje stovėjo bažnyčia, veikė kalėjimas;
- „aukso amžių“ miestelis išgyveno XIX a. pabaigoje-XX a. pradžioje, Šilutę pasiekė geležinkelis, telegrafo, telefono linijos, nutiestas plentas Klaipėda – Šilutė – Tilžė, Šilutė – Rusnė;
- Sujungtos Šilokarčemos ir Žibų gyvenvietės, perstatyta apie 120 namų per 20 metų;
- Jau nuo 1730 m. Šilokarčema buvo vystoma ir statoma pagal projektavimo planą.

Spartus Šilutės ūkio vystymas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje

- Šilutėje veikė apie 30 lentpjūvių;
- Įkurtas Rytprūsių durpių kraiko fabrikas;
- Veikė sūrių gamykla ir kelios pieninės;
- Veikė malūnas ir spirito varykla;
- 1907 m. pastatytas dujų fabrikas Verdainėje; pagamintos dujos vamzdeliais pasiekdavo Šilokarčemos, Žibų ir Verdainės įstaigas, įmones ir didesnius gyvenamuosius namus; naudojamos ir gatvių apšvietimui;
- Veikė vaisvandenių, saldainių ir daugelis kitokių fabrikėlių ir dirbtuvių; taip pat veikė spaustuvės ir knygrišyklos, kitokios amatininkų dirbtuvėlės.

Šilutės dvaras

- Šilutės dvaras įkurtas 1721 m.;
- 1889 m. dvarą nusipirko Hugo Šojus, jo šeima dvarą valdė iki 1944 m.;
- Pelnytai Hugo Šojus vadinamas Šilutės miesto kūrėju ir mecenatu;
- Ant dvarininko miestui dovanotų žemių pastatyta ligoninė, paštas, gaisrinė, liuteronų bažnyčia, pradinė mokykla, Herderio gimnazija, įrengtas uostas, išplėsta turgavietė, nutiestos siaurojo linijos ir pastatytos stotys;
- Jaunoms šeimoms išdalijo apie 120 sklypų namų statyboms;

- Miestui padovanojo 33 ha parką, užveisė 23 rūšių medžiais;
- Nuo Šyšos upės supiltas apsauginis pylimas;
- Įsteigtos Šojaus dvaro 17 a kapinės prie Šojaus gatvės ir Atgimimo alėjos; ten palaidotas 1937 m. miręs H. Šojus;
- Šojaus dvare lankėsi Vokietijos kronprincas Joachimas, Lietuvos prezidentai, J. Basanavičius, H. Zudermanas, Klaipėdos krašto gubernatoriai.

AČIŪ UŽ DĖMESĮ!